

ПРОБЛЕМА МОРАЛЬНОГО ВИБОРУ ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Вінницький національний технічний університет

Анотація

У даній роботі детально проаналізовано тему морального вибору та відповідальності особистості. В ході дослідження розглянуті різноманітні аспекти, пов'язані з етичними виборами, які стикаються із складністю сучасного світу. Робота включає аналіз різних точок зору щодо морального вибору та впливу цього процесу на формування особистісних цінностей.

Ключові слова: моральний вибір, відповідальність особистості, цінності, сучасне суспільство, сумісність цінностей.

Abstract

This article analyzes in detail the topic of moral choice and responsibility of the individual. The study examines various aspects related to ethical choices that face the complexity of the modern world. The work includes the analysis of various points of view regarding moral choice and the influence of this process on the formation of personal values.

Keywords: moral choice, responsibility of the individual, values, modern society, compatibility of values.

Вступ

Принципи, переконання та стандарти, які складають суть моральної свідомості, безперешкодно поширюються на сферу людської діяльності, поведінки та вчинків. Досліджуючи реальну поведінку та конкретні справи, ми можемо розпізнати вибір, який роблять люди, і оцінити цінність їхніх точок зору та уявлень. Люди самостійно приймають рішення, вибирають методи взаємодії та несуть відповідальність за результати, які виникають.

У сфері соціальних взаємодій люди стикаються з безліччю різноманітних форм поведінки, які часто суперечать одна одній, ставлячи їх перед дилемою прийняття моральних рішень. Моральний вибір передбачає навмисний вибір певної лінії дій, керуючись особистими або суспільними моральними принципами, що вкорінені в конкретних цінностях.

Результати дослідження

Протягом 19 століття наукове співтовариство ввело поняття «цінність». Згодом, на основі всебічної та детальної розробки цього поняття, сформувалася спеціальна галузь філософського знання — теорія цінностей, або аксіологія. Загальноприйняте визначення цінності підкреслює її важливість по відношенню до людських і соціальних потреб у сфері реальності. Варто зазначити, що цінності тісно переплітаються з такими категоріями, як потреби та інтереси, пронизуючи кожен аспект суспільного існування. Хоча ці поняття схожі, вони не зовсім ідентичні.

Задоволення індивідуальних потреб не є єдиною метою розуміння цінностей. Натомість цінності наповнюють як окремих людей, так і суспільство відчуттям мети та значущості. Задоволення особистих потреб не є основною їх функцією; радше вони відіграють значну роль у формуванні та вихованні духовної сутності людини.

У світлі цього ми можемо визначити дві різні категорії цінностей: ті, які задовольняють повсякденні потреби індивіда та сприяють особистісному зростанню, і ті, які викликають трансформаційні зміни в характері людини. Цінності можна далі класифікувати як життєві або соціальні, при цьому найбільше значення надається індивідууму та людству в цілому, охоплюючи як матеріальні, так і духовні аспекти. У царині духовних цінностей можна виділити моральні, естетичні, пізнавальні. Духовні цінності в основному знаходяться в сфері суспільної свідомості, узгоджуючись з духовним виміром суспільного життя. Навпаки, людські потреби належать переважно до матеріальної сфери буття, а інтереси — до соціальної сфери.

Поняття істини, справедливості, щастя, сенсу життя, любові, дружби, які в основі формують поведінку і свідомість людини, розглядаються як найвищі моральні цінності. Ці цінності служать

суб'єктивним відображенням об'єктивної реальності, дозволяючи індивідам досягнути суті цих ідеалів. Моральна цінність дії стає очевидною, якщо порівняти її з суспільним ідеалом добра, який укорінився в колективній свідомості через певний набір моральних норм і вказівок щодо відповідної та похвальної поведінки. Серед людей, які стикаються з однаковими обставинами, спостерігаються різні реакції, і ці розбіжності є відображенням цінностей, яких люди дотримуються, і їхніх моральних позицій.

Моральне існування індивіда не можна зводити до простого накопичення встановлених істин. Воно розгортається в боротьбі мотивацій, у вічній боротьбі духовних енергій. Вибір одного шляху замість іншого не лише визначає характер людини, але й відіграє важливу роль у його формуванні. Моральна поведінка та етична поведінка охоплюють готовність захищати моральні принципи навіть тоді, коли вони зазнають ретельної перевірки. З цього можна зробити висновок про величезну значущість ціннісних орієнтацій особистості. Набір укорінених і закріплених ціннісних орієнтацій служить розмежуванням між тим, що є вирішальним, а що ні, встановлюючи центральну вісь усвідомлення, яка гарантує емоційну рівновагу людини, а також увічнення певної моделі поведінки та залучення. Саме тому ціннісні орієнтації є центром освіти та цілеспрямованого впливу в будь-якому суспільстві. Добре розвинуті ціннісні орієнтації є свідченням зрілості характеру людини і є мірилом його соціальної здатності.

Структура цінностей, яка існує в суспільній свідомості, може не узгоджуватися з індивідуальними ціннісними орієнтаціями. Те, що людина вважає цінним і значущим, може не мати такого ж значення в очах суспільства та його усталених норм. Ця відмінність між індивідуальними ціннісними орієнтаціями та суспільними підкреслює різницю в цінностях, які переважають і домінують у певному суспільстві. Ціннісна орієнтація відноситься до позиції індивіда щодо зовнішніх настанов, норм і звичаїв. Ці ціннісні орієнтації, поряд з особистісними, виступають невід'ємними компонентами свідомості людини, активно формуючи її моральні орієнтації та вчинки.

Здатність вільного вибору та визначення власних моральних вчинків є найважливішою стороною моральної діяльності особистості. Саме ця свобода дозволяє існування моралі як окремого механізму управління людськими взаємодіями.

У кожному аспекті життя людина стикається з численними вимогами, які охоплюють її існування. Вони пов'язані правилами та звичаями, які диктує їхнє суспільство, включаючи його соціальні та фізичні закони, поведінкові очікування та культурні практики. Крім того, не можна не враховувати економічні обмеження. Зважаючи на ці обставини, слід поставити питання, чи справді людина володіє свободою у своєму виборі та діях.

Протягом історії філософії до поняття свободи підходили з різних точок зору. Стоїки, Бенедикт Спіноза та Гегель розуміли свободу як форму відомої необхідності, коли люди повинні визнавати зовнішні сили єдиним можливим вибором і підкорятися їм, подібно до того, як камінь піддається силі тяжіння. Вкрай важливо розуміти різні прояви необхідності, оскільки люди, які не усвідомлюють справжнього стану речей і потрапили в пастку ілюзій, не можуть вважатися справді вільними.

Суть свободи полягає в здатності людини переслідувати власні бажання та цілі, керуючись визнанням того, що є необхідним. Однак у сфері практичності люди стикаються не з самим поняттям необхідності, а з її матеріальним проявом у вигляді існуючих обставин. Як наслідок, свобода є не всеохоплюючим поняттям, а скоріше відносним, тому актуалізується через свідомий вибір того чи іншого способу дії.

Унікальна природа етичної свободи полягає в тому, що люди не займаються прямим відображенням об'єктивної неминучості у проявах і діях природного світу та суспільства, а радше дотримуються принципів, які керують їхньою поведінкою. Моральний примус визначається наказовою сутністю суспільних моральних норм. Важливо визнати, що моральний примус не завжди узгоджується з примусом суспільства. Вбивство людини, яке за своєю суттю аморальне, під час вітчизняної війни освячується як вбивство ворога Батьківщини. Таким чином, концепція «усвідомленої необхідності» розкриває справжню сутність свободи дій індивіда, що охоплює свободу реалізовувати свої наміри та досягати особистих цілей за допомогою відповідних і важливих засобів і підходів.

Здатність приймати щире та необмежене рішення можлива лише тоді, коли людина володіє набором принципів і переконань, які слугуватимуть основою. Ідеї, принципи та моральні орієнтації є

фундаментальними компонентами, які формують сутність моральної свідомості, що в кінцевому підсумку виявляється в етичній поведінці особистості.

Поняття моральної свободи можна розуміти як гармонійне поєднання морального обов'язку та особистого вибору в поведінці людини, що представляє контроль індивіда над своїми діями. Моральний обов'язок стосується стандартів і очікувань, які нав'язує моральна система людській поведінці, але просто усвідомлення цих стандартів не гарантує моральної поведінки. У світлі цього моральна свобода охоплює здатність індивіда визначати й актуалізувати свою власну моральну позицію з метою досягнення бажаної мети.

Наявність морального вибору є необхідною умовою досягнення моральної свободи. Проблема морального вибору слугує засобом розкриття активної грані моралі, надаючи розуміння практичного застосування норм, принципів, моральних цінностей і оцінок у соціальних взаємодіях.

Коли постає кілька варіантів, кожен з яких має потенціал добра чи зла, моральне рішення стає необхідним. На цей вибір впливають як об'єктивні обставини, так і суб'єктивні фактори, а також конкретний контекст, у якому він здійснюється.

Об'єктивний бік свободи вибору це наявність варіантів поведінки особистості; суб'єктивний — можливість здійснювати вчинки за внутрішніми переконаннями. Суб'єктивна свобода передбачає також і дію моральної необхідності, яка є саме суб'єктивно усвідомленою потребою людини діяти відповідно до вимог моралі.

Моральний вибір характеризується: наявністю об'єктивних умов, що орієнтують на різні варіанти поведінки; можливістю оцінки цих варіантів з позиції добра чи зла; моральною необхідністю, тобто обумовленістю поведінки людини діючими в суспільстві моральними нормами і цінностями. **Моральний вибір** — це усвідомлене віддання переваги людиною тому чи іншому варіанту поведінки відповідно до особистих або суспільних моральних настанов.

Кожний вибір залежить від тих цілей, які постають перед людиною, групою або суспільством. Реальні цілі, які обирає людина, не завжди мають власне моральний характер, але вони завжди включають моральний аспект. Моральний аспект виявляється в тому, для чого саме людині потрібно вирішити проблему. Слід зауважити, що людина завжди робить вибір самостійно.

Вибираючи мету, люди також стикаються з проблемою вибору відповідних методів для її досягнення. Для цих засобів доступні численні варіанти. Досягнення мети вимагає наявності різних шляхів, і головне полягає в тому, щоб обрані засоби не спотворювали намічену мету. Помилковий вибір методу може повністю змінити початкову мету. Це скрутне становище стає особливо критичним, коли початкова мета вкорінена в моралі та благородстві. Для успішного досягнення такої мети обов'язково потрібно обирати методи, що морально виправдані. Якщо цього не зробити, наслідки можуть бути не корисними, а скоріше зловмисними.

Характер деякого роду діяльності, наприклад правоохоронної, пов'язаний з досить нестандартними ситуаціями, що значно загострюють проблему вибору. Ще Аристотель у своїй роботі «Нікомахова етика» підкреслював наявність цієї проблеми. Він виділив дії суб'єкта «через невідання» та «у невіданні». Дія «у невіданні» — коли людина свідомо обирає незнання.

Дія «через невідання» має місце тоді, коли деякі обставини залишаються невідомими, але саме вони змінюють сенс вчинку незалежно від волі діючої особи. У цьому випадку варіанти поведінки лишаються прихованими незалежно від волі людини і саме тому її дії будуть мати інший сенс, ніж вона припускала.

Моральна оцінка дій буде позитивною, якщо встановлено, що вибір було зроблено правильно, але його здійсненню зашкодили об'єктивні умови або умови, які людина не могла передбачити.

Роль мотивації є вирішальною, коли справа доходить до вибору курсу дій. Свобода вибору невід'ємно пов'язана з відмінністю між добром і злом. У кожному процесі прийняття рішень важливо пам'ятати, що найменше з двох зол не є еквівалентом позитивного результату. Єдина варіація полягає у визначенні того, який негативний вибір завдасть меншої шкоди суспільству з моральної точки зору.

У цьому сценарії також є можливість вибору між різними моральними цінностями, зокрема між тим, що вважається «вищим» або «нижчим» за цінністю або навіть рівним.

Коли людина стикається з моральною дилемою, вона свідомо обирає конкретну лінію поведінки на основі свого особистого розуміння моральних принципів. Протягом життя людини виникає низка таких ситуацій, які формують як моральний характер особистості, так і її моральне оточення.

Моральний вибір означає визнання пріоритету однієї цінності над іншою. В одних випадках обґрунтування вибору та сам вибір не викликають жодних труднощів, в інших — пов'язані з гострими суперечностями між загальнолюдськими, груповими (масовими, етнічними, релігійними тощо) та індивідуальними цінностями. Ситуацію другого роду називають моральним конфліктом.

Моральний конфлікт є специфічною ситуацією вибору між рівними для даної людини, але взаємовиключними моральними цінностями. Моральний конфлікт — це зіткнення моральних норм в індивідуальній та суспільній свідомості, що пов'язане з боротьбою мотивів та вимагає морального вибору.

Особливість морального конфлікту полягає в тому, що в ситуації, яка складається, вибір будь-якого вчинку як слідування тій чи іншій нормі моралі веде до порушення іншої норми. Складність полягає не в тому, що людина може не знати деяких норм моралі, через що не в змозі зробити вибір, а також не в тому, що вона не воліє виконувати вимоги моралі, а в необхідності розв'язувати зіткнення цих вимог.

Питання про свободу вибору неминуче підводить до проблеми відповідальності. **Відповідальність** — зворотна сторона свободи, яка нерозривно з нею пов'язана та завжди її супроводжує. Той, хто діє вільно, повністю відповідає за свої дії. Моральна відповідальність означає здатність передбачити наслідки кожного свого вчинку і прагнення запобігти можливому негативному ходу подій.

Кожний людський вчинок як наслідок обраного рішення в ситуації морального вибору так чи інакше порушує інтереси інших людей, суспільства. Оскільки моральний вибір виражає реальний зв'язок особистості з іншими людьми, це завжди накладає відповідальність на особистість.

Відповідальність означає спроможність правильно зрозуміти потреби інших людей як свої особисті. Людина тоді поводитися відповідально стосовно інших, коли поважає в них особистість.

Відповідальна поведінка супроводжується почуттям відповідальності, яке може виступати у позитивній та негативній формі. **Позитивна форма** — це почуття своєї значущості, відчуття певної влади над подіями, а також відповідно поважне ставлення до людей. **Негативна форма** відповідальності — це почуття бентежності, невпевненості у собі, страх «зіпсувати справу» недосконалістю своїх знань і вмінь.

Першою важливою умовою відповідальності є сама свобода дій. Якщо немає свободи вибору, то ми не можемо вважати людину морально відповідальною за те, що відбувається з нею та навколо неї. Другою важливою умовою добросовісності моральної відповідальності особи є умисність її дій. Третє, що визначає відповідальність, — це розсудливість, яка є усвідомленням того, що відбувається, яка передбачає здатність запобігати негативній поведінці або підтримувати позитивну поведінку через волю.

Моральна відповідальність — явище складне, від неї неможливо ухилитися, сховатися й утекти. Вона чекає на людину зсередини та ззовні. Саме тому моральна свобода є не тільки найвищим добром й великою цінністю для людини, а й дечим, від чого людина біжить, лякаючись відповідальності.

Висновки

Таким чином, головний зміст будь-якого людського вибору, передусім, у діянні, яке стає можливим на його основі. Вектор свободи вибору й морального самовизначення спрямовує діяльність людини у цілісний і складний, сповнений суперечливих інтересів світ буття, де кожна дія стає символом певної суб'єктивної позиції, демонстрації тієї або іншої системи моральних цінностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Моральна відповідальність, сутність і специфіка. Режим доступу: <https://ukrreferat.com/chapters/kultura/moralna-vidpovidalnist-sutnist-i-spetsifika-referat.html> (дата звернення: 12.12.2023).
2. Моральний вибір та відповідальність особистості. Режим доступу: <https://studfile.net/preview/2412767/page:18/> (дата звернення: 22.12.2023).
3. Арістотель. Нікомахова етика. Київ : АКВІЛОН-ПЛЮС, 2002. 480 с.
4. Моральний вибір. Енциклопедія сучасної України. Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-69221> (дата звернення: 07.12.2023).
5. Моральний вибір, негативна і позитивна свобода. Етика сьогодні. Режим доступу: <http://www.etica.in.ua/moral-nij-vibir-negativna-i-pozitivna-svoboda/> (дата звернення: 19.12.2023).

Василина Анастасія Василівна – студентка групи 2БС-226, факультет інформаційних технологій та комп'ютерної інженерії, Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця, e-mail: nstvsln@gmail.com.

Науковий керівник: **Головащенко Ірина Олегівна** - доц. кафедри філософії та гуманітарних наук, Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця, e-mail: golovashenko.i.o@vntu.edu.ua .

Vasylyna Anastasia Vasylivna- is a student of group 2BS-22b, Faculty of Information Technologies and Computer Engineering, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia.

Supervisor: **Holovashenko Iryna Olegivna** - Associate Professor, Department of Philosophy and Humanities, Vinnitsa National Technical University, Vinnytsia.